

УДК 159.9.072

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.2.21>

САМОДЕТЕРМІНОВАНІ МОТИВАЦІЙНІ РЕГУЛЯТОРИ КРЕАТИВНОСТІ СУБ'ЄКТА НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Саврасов Микола Володимирович,

доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри загальної психології
Донбаського державного педагогічного університету
<http://orcid.org/0000-0003-1434-903X>
<https://www.webofscience.com/wos/author/record/D-7772-2018>

Шайда Наталія Петрівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної психології
Донбаського державного педагогічного університету
<http://orcid.org/0000-0003-1534-1177>

Чернякова Олеся Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<http://orcid.org/0000-0002-0384-4829>

У системі вчинкових та діяльнісних патернів суб'єкта навчально-професійної діяльності креативність виступає визначальною характеристикою його самореалізації, самоактуалізації, академічної успішності, подальшого професійного становлення та особистісного комфорту. Креативність розглядається як вмотивована здатність суб'єкта до інноваційної діяльності, що детерміновані системою нелінійних, багаторівневих психологічних характеристик людини, що творить, причому особливості її прояву суттєво обумовлені специфікою провідної діяльності суб'єкта.

Основною метою дослідження є теоретико-методологічний та емпіричний аналіз основних мотиваційних регуляторів креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності, концептуалізованих в межах теорії самодетермінації. В якості методів дослідження нами використовується аналіз теоретичної та методологічної психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, психолого-діагностичне обстеження, методи математико-статистичної обробки матеріалу (кількісний та якісний аналіз отриманих в ході експерименту даних, процедура кластерного аналізу). Зовнішня мотивація суб'єкта навчально-професійної діяльності представлена екстернальним, інтроєктованим, ідентифікованим та інтегрованим типами регуляції активності.

Доведено наявність високого рівня вмотивованості до інноваційної діяльності суб'єкта навчально-професійної діяльності у процесі підготовки у виші; встановлено, що на початку навчання у виші висока образна креативності сприяє вмотивованості навчального процесу та зростає рівень релевантності зовнішньої регуляції поведінки висококреативних студентів; можна констатувати, що на момент завершення професійної підготовки у виші студенти гуманітарного та мистецького профілів на статистично вищому рівні виявляють вмотивованість на навчання, ніж студенти природничого профілю.

Ключові слова: суб'єкт, студент, мотивація, самодетермінація, креативність, навчально-професійна діяльність, чинник, регулятор, показник, кореляція.

Savrasov Mykola, Shaida Nataliia, Cherniakova Olesia. Self-determined motivation regulators of creativity of the subject of educational and professional activities

In the system of action and activity patterns of the subject of educational and professional activity, creativity is a defining characteristic of his self-realization, self-actualization, academic success, further professional development and personal comfort. Creativity is considered as the subject's motivated ability for innovative activity, which is determined by a system of non-linear, multi-level psychological characteristics of the person who creates, and the features of its manifestation are significantly determined by the specificity of the subject's leading activity.

The main goal of the research is the theoretical-methodological and empirical analysis of the main motivational regulators of creativity of the subject of educational and professional activity, conceptualized within the framework of the theory of self-determination. As research methods, we use the analysis of theoretical and methodological psychological-pedagogical literature on the research topic, psychological-diagnostic examination, methods of mathematical and statistical processing of the material (quantitative and qualitative analysis of the data obtained during the experiment, cluster analysis procedure). The external motivation of the subject of educational and professional activity is represented by external, introjected, identified and integrated types of activity regulation.

It has been proven that there is a high level of motivation for innovative activity of the subject of educational and professional activity in the process of training in higher education; it was established that at the beginning of higher education, high imaginative creativity contributes to the motivation of the educational process and increases the level of relevance of external regulation of the behavior of highly creative students; it can be stated that at the time of completion of professional training, higher education students of humanitarian and artistic profiles show a statistically higher level of motivation to study than students of natural sciences.

Key words: *subject, student, motivation, self-determination, creativity, academic and professional activity, factor, regulator, indicator, correlation.*

Постановка проблеми. На будь-якому етапі функціонування та життєздійснення суб'єкта рівень та структура його креативності у різних видах діяльності відіграє непересічну роль. Природньо, що навчально-професійна діяльність суб'єкта не є виключенням, а отже, у системі вчинкових та поведінкових паттернів суб'єкта навчально-професійної діяльності креативність виступає визначальною характеристикою його самореалізації, самоактуалізації, академічної успішності, подальшого професійного становлення та особистісного комфорту тощо. Загалом, ґрунтовний філософський доробок стосовно категорії суб'єкту створює, на думку В.О. Олефіра, належні підстави для розгляду такої його характеристики як суб'єктність з позицій постійного перетворюючого руху та саморозвитку, а філософські ідеї суб'єкта слугують першоосновою подальших досліджень суб'єкта діяльності в предметному полі психологічної теорії та практики [6].

В той же час, Н.М. Фалько підкреслює, що професійна соціалізація як провідний чинник оволодіння майбутньою професією в процесі професійної підготовки у виші, базується на саморозвитку та самореаліза-

ції майбутнього фахівця та трансляції ним певного рівня професійної культури, професійно важливих знань, вмінь та досвіду застосування творчого підходу у професійній сфері формує необхідну систему норм професійно прийнятної поведінки та професійно обумовлених взаємин із оточуючими, детерміновану специфікою професії та її суспільним сенсом систему цінностей [5].

У сучасному науково-психологічному розумінні креативність постає як: «...здібність до генерування нових ідей, рішень, методів, теорій, взагалі яких-небудь нових продуктів діяльності» [4, с. 199]; як ступінь творчої обдарованості, здатності до творчості, що виявляється у характеристиках мислення, спілкування та окремих видах діяльності тощо [1]; як «...незвідну до інтелекту функцію цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик» [4, с. 181]. Спираючись на результати наших попередніх наукових розвідок [3, с. 65], ми намагаємося розглядати креативність як вмотивовану здатність суб'єкта до інноваційної діяльності, що детермінується системою нелінійних, багаторівневих психологічних

характеристик людини, що творить, причому особливості її прояву суттєво обумовлені специфікою провідної діяльності суб'єкта. В даному контексті доречно звернути увагу на такі психологічні характеристики поведінки та діяльності суб'єкта, як мотивація та мотиви, цілі, цінності та ідеали, як форми існування мотивів тощо. Мотиваційна сфера суб'єкта навчально-професійної діяльності представлена власне мотивами навчання у вищій школі, які так само як і для суб'єкта навчальної діяльності представлені групами внутрішніх та зовнішніх мотивів, та іншими функціональними мотивами діяльності, зокрема досягнення успіху [2, с. 46–47].

Отже, у контексті мотиваційної регуляції становлення креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності доцільно розглядати як мотивацію навчання у виші загалом, так і потребу у досягненні успіху як інтегральне мотиваційне утворення, що обумовлює продуктивність будь-якої діяльності. Евристично плідним також вбачається розгляд мотивів-регуляторів навчально-професійної діяльності з позицій теорії самодетермінації Р. Райана – Д. Десі [7], в якій зовнішня мотивація представлена такими типами регуляції активності: екстернальна (зовнішня), інтроектована (мотивація уникнення почуття провини та сорому), ідентифікована (мотивація діяльності через усвідомлення її важливості та цінності) та інтегрована регуляція (сукупний вплив перерахованих мотивів).

Метою дослідження є теоретико-методологічний та емпіричний аналіз основних мотиваційних регуляторів креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності, концептуалізованих в межах теорії самодетермінації. В якості методів дослідження нами використовується аналіз теоретичної та методологічної психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, психолого-діагностичне обстеження, методи математико-статистичної обробки матеріалу (кількісний та якісний аналіз отриманих в ході експерименту даних, процедура кластерного аналізу). З психолого-діагностичною метою нами використані такі методики: тест невербальної креативності Є. Торренса, тест вербальної креативності С. Медніка,

опитувальник «Академічна саморегуляція» Р.М. Райана та Д.Р. Коннелла, адаптований М.В. Яцюк [8].

Результати дослідження. У таблиці 1 показано зв'язки між показниками креативності та мотиваційними особливостями суб'єкта навчально-професійної діяльності. Потреба у досягненні позитивно пов'язана з показниками образної креативності і негативно – з показниками вербальної креативності. Внутрішня академічна саморегуляція виступає керівним принципом навчання у вищій школі, пов'язана з майже усіма параметрами креативності, крім швидкості. Отже, креативність загалом (як вербальна, так і невербальна) властива студентам, які виявляють інтерес до навчання у вищій школі.

Ідентифікована форма зовнішньої академічної регуляції властива студентам з високими показниками як вербальної, так і образної креативності. Прагнення ідентифікувати себе з суб'єктом майбутньої професії, усвідомленість власного вибору даної навчально-професійної діяльності, прийняття зовнішніх цілей і цінностей, що раніше регулювали її здійснення, ідентифікуючи з ними, пов'язані з образною та вербальною креативністю у студентів. За допомогою процесу ідентифікації студент сприймає регуляцію як свою власну, при цьому знімається дихотомія контролюючий-контрольований, яка була присутня на попередніх рівнях академічної регуляції, коли домінуючу роль у контролі за діяльністю мали батьки та учителі. Суб'єкт навчально-професійної діяльності починає сам вважати важливою поведінку, яку він колись здійснював під впливом зовнішньої регуляції, і це відбувається ефективніше у висококреативних студентів.

Інтроектована регуляція цілком негативно пов'язана із показниками креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності. Чим нижче рівень креативності, тим частіше поведінка суб'єкта регулюється частково засвоєними правилами або вимогами, які спонукають його діяти певним чином. За допомогою інтроекції студент встановлює внутрішнє уявлення оцінки поведінки, яке раніше давалося йому ззовні (батьками) у формі схвалення або несхвалення, його діяльність відбувається під впливом внутрішніх причин,

Кореляція показників креативності та мотиваційних особливостей суб'єкта навчально-професійної діяльності

Показники креативності	Показники мотивації навчання					
	Потреба у досягненні	Мотивація навчання у виші	Внутрішня академічна саморегуляція	Ідентифікована академічна саморегуляція	Інтроєкована академічна саморегуляція	Зовнішня академічна саморегуляція
Біглисть образної креативності	0,16**	-0,06	0,11	0,22***	-0,27***	-0,02
Оригінальність образної креативності	0,15*	0,05	0,14**	0,21***	-0,29***	-0,06
Абстрактність назви образної креативності	-0,05	0,02	0,18**	0,04	-0,20***	-0,01
Спротив замкненню образної креативності	0,04	0,13*	0,18**	0,27***	-0,34***	-0,10
Розробленість образної креативності	0,18**	0,05	0,11	0,15**	-0,25***	-0,02
Біглисть вербальної креативності	-0,10	0,03	0,21***	0,29***	-0,31***	-0,00
Гнучкість вербальної креативності	-0,17**	0,14*	0,12*	0,09	-0,16**	0,02
Оригінальність вербальної креативності	-0,12*	0,18**	0,22***	0,11	-0,12*	-0,08
Розробленість вербальної креативності	-0,15*	0,30***	0,12*	0,16**	-0,11	-0,07

* p<0,01, ** p<0,001, *** p<0,0001

які тим не менше мають контролюючу міжособистісну природу. У зв'язку з цим цей рівень асоціюється з почуттями провини, сорому і / або тривоги, коли інди-

від зазнає невдачі і, навпаки, з гордістю за свої дії, коли йому вдається виконати намічене. Отже, відчуття сорому і провини, які є постійними супутниками інтро-

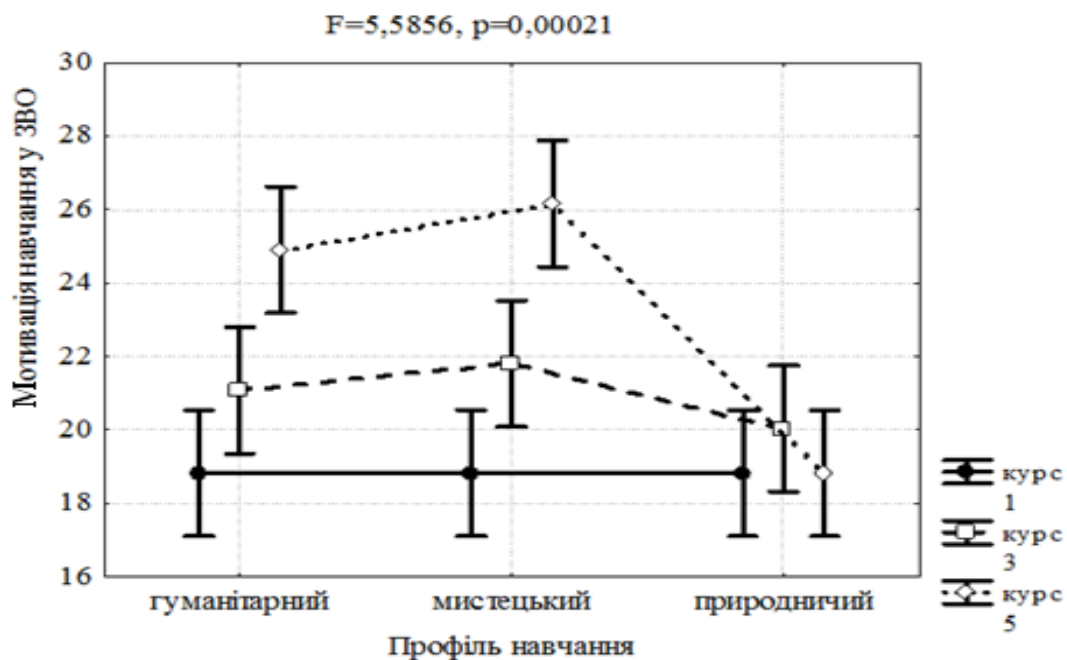

Рис. 1. Мотивація навчання у ЗВО суб'єкта навчально-професійної діяльності в залежності від профілю та курсу навчання

ектовано-регульованих студентів суперечать проявам креативності. Високий рівень креативності, у свою чергу, стоїть на заваді актуалізації інтроєктованих мотивів навчання.

Внутрішня академічна саморегуляція як інтерес до навчання та процесу оволодіння професійними знаннями у вищій школі, що виступає керівним принципом навчання у вищій школі, пов'язана з майже усіма параметрами креативності, крім швидкості. Отже, креативність загалом (як вербальна, так і невербальна) властива студентам, які виявляють інтерес до навчання у вищій школі. Ідентифікована форма зовнішньої академічної регуляції властива студентам з високими показниками як вербальної, так і образної креативності. Прагнення ідентифікувати себе з суб'єктом майбутньої професії, усвідомленість власного вибору даної діяльності, прийняття зовнішніх цілей і цінностей, що раніше регулювали її здійснення, ідентифікуючи з ними, пов'язані з образною та вербальною креативністю у студентів.

Виявлено відмінності у прояві потреби у досягненні у студентів в залежності від типу креативності та профілю навчання. Так, студенти мистецького та природничого напрямків підготовки на першому курсі навчання за умови високої здатності до абстрагування у створенні образів візуальної уяви (група студентів за третім кластером) виявляють вищу потребу у досягненні, у той час як першокурсники гуманітарного профілю з вираженою здатністю до абстрагування та узагальнення виявляють найнижчий рівень потреби у досягненні успіху.

Виявлено найвищий рівень показників мотивації навчання у ЗВО у студентів з високим рівнем образної креативності (група за кластером 3 образної креативності) та високим рівнем вербальної креативності (група за кластером 3 вербальної креативності) та вираженою здатністю до швидкого продукування асоціацій на слова (група за кластером 4 вербальної креативності). Отже, поєднання високого рівня образної креативності та вербальної креативності пов'язане з актуалізацією мотивації на навчання у вищій школі у студентів третього курсу. У студентів мистецького профілю навчання із висо-

кими показниками образної креативності (група за 4 кластером) показники потреби у досягненні є найвищими за вибіркою досліджуваних. Утім у студентів гуманітарного профілю низький рівень образної креативності (група за 3 кластером) також передбачає високий рівень потреби у досягненні.

Виявлено, що у студентів мистецького профілю навчання із високими показниками образної креативності (група за 4 кластером) показники мотивації навчання у ЗВО є найвищими за вибіркою досліджуваних. Утім у студентів гуманітарного профілю низький рівень образної креативності (група за 3 кластером) також передбачає високий рівень вмотивованості на навчання у виші. Мотивація навчання у ЗВО тим більша у студентів гуманітарного профілю, чим нижче вербальна креативність (за показниками у групі студентів за першим кластером). Загалом студенти природничого профілю наприкінці навчання характеризуються найнижчим рівнем вмотивованості на навчання.

Високий рівень образної креативності позитивно позначається на рівні мотивації навчання у виші: незалежно від типу вербальної креативності у студентів групи 4 кластеру образної креативності вмотивованість на навчання є найвищою. Високий рівень вербальної креативності (група за 3 кластером вербальної креативності) позитивно позначається на показниках мотивації навчання за умови належності студентів до групи за 3 кластером образної креативності, якому відповідають низькі показники креативності.

Аналіз результатів дослідження. Мотивація навчання у ЗВО позитивно корелює з показниками образної креативності як здатності постійно створювати нові оригінальні візуальні образи, а також з показниками вербальної гнучкості, оригінальності та розробленості. На початку навчання у ЗВО мотивація навчання є вищою з умови високої образної креативності. Отже, націленість на успіх, прагнення бути кращим за інших за результатами конкретної діяльності властиві студентам, які здатні швидко та деталізовано розробляти візуальні образи уяви. У той же час здатність створювати

метафоричні тексти і висловлювання властива тим студентам, які відмовляються від тих ситуацій, де вони мають переконувати усіх у своїй першості, бути результативним, продуктивним та успішним.

Мотивація навчання у виші позитивно пов'язана з показниками образної креативності як здатності постійно створювати нові оригінальні візуальні образи, а також з показниками вербальної гнучкості, оригінальності та розробленості. Отже, націленість на отримання вищої освіти, прагнення вчитись, отримувати знання, оволодівати професійною компетентністю властиве студентам, які виявляють високу міру вербальної креативності як здатності створювати оригінальні неповторні тексти, віддалені асоціації, неповторні поєднання слів у речення та віршові тексти з високим рівнем нетривіальності.

За допомогою процесу ідентифікації студент сприймає регуляцію як свою власну, при цьому знімається дихотомія контролюючий-контрольований, яка була присутня на попередніх рівнях академічної регуляції, коли домінуючу роль у контролі за діяльністю мали батьки та учителі. Суб'єкт навчально-професійної діяльності починає сам вважати важливою поведінку, яку він колись здійснював під впливом зовнішньої регуляції, і цей процес відбувається швидше і легше у високо креативних студентів.

Виявлено, що наприкінці навчання студенти гуманітарного та мистецького профілів на статистично вищому рівні вияв-

ляють вмотивованість на навчання у виші, ніж студенти природничого профілю. Встановлено, що у студентів природничого профілю з найвищим рівнем вербальної креативності виявляються найвищий рівень потреби у досягненні та найвищі показники вмотивованості на навчання у виші. Отримані в результаті дослідження емпіричні відомості в цілому узгоджуються із результатами наших попередніх наукових розвідок [3, с. 255–260] та наукових пошуків, здійснених іншими дослідниками [1].

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати: 1) креативність можна розглядати як вмотивовану здатність суб'єкта до інноваційної діяльності, детерміновану системою нелінійних, багаторівневих психологічних характеристик людини, причому особливості її прояву суттєво обумовлені специфікою навчально-професійної діяльності суб'єкта; 2) мотивація навчання у виші позитивно корелює з показниками образної та вербальної креативності, причому на початку навчання висока образна креативності сприяє його вмотивованості; 3) у процесі навчання у виші зростає рівень релевантності зовнішньої регуляції поведінки високо креативних студентів; 4) до завершення навчання студенти гуманітарного та мистецького профілів статистично інтенсивніше виявляють вмотивованість на навчання, ніж студенти природничого профілю.

ЛІТЕРАТУРА:

- Кисельов К.С. Теоретичні засади дослідження креативності майбутнього педагога. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. Миколаїв: МНПУ, 2016. № 1(16). С. 188–192.
2. Кузнецов М.А., Діомідова Н.Ю. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту. Монографія. Харків : Діса плюс, 2017. 186 с.
3. Саврасов М.В. Креативність суб'єкта навчально-професійної діяльності: метакогнітивний підхід. Монографія. Слов'янськ-Тернопіль, ЗУНУ, 2021. 398 с.
4. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 422 с.
5. Фалько Н.М. Психологічні особливості особистісно-професійного становлення студентів психолого-педагогічних спеціальностей : автореф. дис.... канд. психол. наук : 19.00.07. Харків, 2008. 21 с.
6. Олефір В.О. Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності : автореф. дис.... докт. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2016. 428 с.
7. Яцюк М.В. Адаптація опитувальника академічної саморегуляції Р. М. Райана і Д. Р. Коннелла (Causal Dimension Scale II SRQ-A). *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 4. С. 45–47.

8. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*, 2008. V. 49. 2008. P. 182–185.

REFERENCES:

1. Kyselov K.S. (2016) Teoretychni zasady doslidzhennia kreatyvnosti maibutnoho pedahoha [*Theoretical foundations of research on the creativity of the future teacher*]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky. Mykolaiv: MNPU* – 1(16). pp. 188–192. [in Ukrainian]
2. Kuznetsov M.A., Diomidova N.Yu. (2017) Emotsiinyi intelekt yak chynnyk psykhoemotsiinykh staniv studentiv v umovakh ispytu [*Emotional intelligence as a factor of psycho-emotional states of students in exam conditions*]. Monohrafiia. Kharkiv: Disa plus, 186 p. [in Ukrainian]
3. Savrasov M.V. (2021) Kreatyvnist sub'iekta navchalno-profesiinoi diialnosti: metakohnityvnyi pidkhid [*Creativity of the subject of educational and professional activity: a metacognitive approach*]. Monohrafiia. Slov'iansk-Ternopil, ZUNU, 398 p. [in Ukrainian]
4. Psykholohichna entsyklopediia. (2006). [*Psychological encyclopedia*] / [avt.-uporiad. O. M. Stepanov]. K.: «Akademydav», 422 p. [in Ukrainian]
5. Falko N.M. (2008). Psykholohichni osoblyvosti osobystisno-profesiinoho stanovlennia studentiv psykholoho-pedahohichnykh spetsialnostei [*Psychological features of personal and professional development of students of psychological and pedagogical specialties*]: avtoref. dys.... kand. psykhol. nauk 19.00.01. Kharkiv, 21 p. [in Ukrainian]
6. Olefir V.O. (2016). Psykholohiia samorehuliatcii sub'iekta diialnosti [*Psychology of self-regulation of the subject of activity*]: avtoref. dys.... dokt. psykhol. nauk: 19.00.01. Kharkiv. 48 p. [in Ukrainian]
7. Yacyuk M. V. (2008) Adaptatsiia opytuvalnyka akademichnoi samorehuliatcii R. M. Raiana i D. R. Konnella (Causal Dimension Scale II SRQ-A) [*Adaptation of R. M. Ryan and D. R. Connell's academic self-regulation questionnaire (Causal Dimension Scale II SRQ-A)*]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 4, pp. 45–47. [in Ukrainian]
8. Deci E.L., Ryan R.M. (2008) Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*. V. 49. P. 182–185. [in English]